

ІДЕЯ ЄДНОСТІ ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ

В даній статті розглядаються виховні можливості української народної педагогіки з позиції формування в учнів відповідних позитивних відношень до природи на основі свідомості та емоційності.

Сучасна шкільна освіта в основу своєї мети, при всіх так званих інноваційних зрушеннях, продовжує ставити здобуття відповідної кількості знань та розвитку певних умінь і навичок. Тобто ідеї радянської ідеологічної педагогіки все ще справляє негативний вплив. Збільшення об'ємів заучування знань на шкоду фізичному, моральному, трудовому вихованню призводять до негативних наслідків як у фізичному, так і у психічному здоров'ї учнів. Така школа пригнічує активність, розвиває апатію і небажання навчатися. Ігнорується сама природа дитини, навчання іде у розріз з природними потребами особистого розвитку. Не виникає жодного сумніву у тому, що вихованню належить провідна роль у становленні і соціалізації особистості, але природу змінити воно не спроможне. Саме повернення до природовідповідного виховання і навчання дасть змогу реалізувати ідею органічної єдності людини з власною природою.

Вивченням різних аспектів української етнопедагогіки займалися такі вчені як Кумарін В., Кушнір А., Мацейків Т., Побірченко Н., Пустовіт Г., Болдас В., Дяченко Т., Волков Г., Юда Л., Стельмахович М., Лучко О., Тиводар М., Кожолянко Г., Тхоржевська Г., Комарова Г., Борліков Г. та ін. Проте в аспекті ідеї єдності людини з природою етнопедагогіка розглядається епізодично і в більшості випадків має етнекологічне спрямування.

Мета статті полягає в аналізі народно-педагогічних поглядів на проблему єдності людини з природою; обґрунтуванні важливості і

актуальності етнопедагогічних знань у формуванні в учнів відповідних позитивних відношень до природи на основі свідомості та емоційності.

Звернення до виховних можливостей української етнопедагогіки видається нам особливо цінним і дієвим засобом на шляху реформування сучасної педагогічної науки і шкільної ланки освітнього процесу зокрема. З цього приводу І.П. Підласий наголошує на наступному: „Наша стратегічна орієнтація – спиратися під час створення дидактичних і педагогічних систем на логіку „роботи всієї цивілізації над своїм нащадком”. Саме тому базовим методологічним підґрунтям для нас в широкому сенсі є природовідповідна народна педагогіка” [7].

Цілком слушною в цьому аспекті є думка Наталії Побірченко про те, що єдиний справжній засіб розкрити неповторність, своєрідність індивіда – „це провести його шляхами багатовікового поступу людства до сучасних досягнень культури...Яскрава індивідуальність може сформуватися лише в умовах розвинутого етносу, на основі прилучення до етнічної культури власного народу” [6].

Традиційна педагогічна культура століттями накопичувала досвід виховання підростаючих поколінь, який безпосередньо виходив з реального життя. Органічна злитість українського народу з природним середовищем певним чином вплинула на появу характерних особливостей в організації виховання дітей. В.С. Болдас наголошує з цього приводу на винятковому значенні язичництва як першооснови формування всеохоплюючої єдності Людини з Природою, яке і після розповсюдження християнства продовжувало мирно співіснувати з ним. Язичництво безпосередньо сприяло зміцненню всіляких зв'язків Людини з Природою, морально-виховна орієнтація християнської релігії в поєднанні з особливостями способу життя слов'ян обумовлювали велику кількість суспільних процесів, які базувалися на натуральних природних началах [1]. Таким чином, природно-географічний фактор здійснив вирішальний вплив на становлення національного характеру, який зумовлював численні особливості у вихованні підростаючого

покоління. Краса природи, доцільність і гармонійність її явищ наповнювали виховний ідеал добротою, гуманізмом, своєрідним ліризмом душі.

Розбудова самостійної української держави, національної освіти й виховання зумовила потребу й можливість відродження та розвитку автентичної педагогічної думки в Україні, один з провідних напрямів якої становить українська етнопедагогіка.

Для розвитку етнопедагогіки Мирослав Стельмахович бере до уваги певні філософські дефініції, де серед інших (антропоцентризм, триступеневий розвиток знання, градація благ, чистота і чуйність серця, постійне шукання істини тощо) чільне місце займає дефініція: „органічний зв'язок людини з природою, що забезпечує збереження і примноження у природі природного, а в людині – людського” [8]. Єдність людини з природою на основі розумного співіснування, таким чином, розкриває значні можливості виховного впливу етнопедагогіки на формування відповідних відношень до природного середовища як з боку дітей, так і з боку дорослих. Ось тут є цілком очевидною співзвучність з вченням про ноосферу Мойсеєва М.М., в якому автор наголошував на спільній еволюції (коеволюції) Людини і Природи, в основу якої повинно бути покладено формування колективного розуму, здатного звузити стихійне начало. Виявляється свого роду мудре застереження про необхідність постійного пошуку єдності Людини з Природою як одного з першочергових завдань життя людини й важливого джерела її щастя.

В народі споконвіку вироблявся свій, самобутній моральний устрій, своя духовна культура. В усіх народів було багато звичаїв і традицій, які облагороджували життя людей. Вони проявлялися і у відношенні до природи. В етнопедагогіці знаходить підтвердження думка французького вченого А. Леруа-Гурана: „Народ являється самим собою лише завдяки своїм пережиткам” [4]. Більше того, свята, прикмети, ворожіння та інші елементи народної педагогіки відносяться до найбільш ефективних засобів інтенсифікації духовного життя особистості. Така їх властивість має

визначальне значення в сучасних реаліях суспільного життя, коли духовний розвиток людини, починаючи з раннього віку, втрачає свою багатовікову значимість на користь меркантильної мети існування з її об'єктивно нав'язаними цінностями. Таким чином і гармонійна єдність Людини з Природою, як один з аспектів повноцінного духовного розвитку, втрачає свою актуальність, опиняючись за межами зацікавлення особистості сучасного технократичного суспільства. Шкільній педагогіці можна багато чому повчитися у педагогіки народної, зокрема і в привчанні дітей до духовного спілкування з природою.

Природа – один з найважливіших факторів народної педагогіки, вона – не лише середовище існування, але й рідна сторона, Батьківщина. Природа батьківщини має не пояснену владу над людиною. Волков Г.Н. виділяє природу як один з перших факторів народного виховання. До цього часу, зауважує вчений, не створено узагальнених праць про те, як народ використовував явища природи у вихованні підростаючого покоління. Людина використовувала їх і в розумовому, і в моральному, і в естетичному вихованні, не кажучи вже про трудове і фізичне. „Природа – це не просто місце існування, це і двір батьківської хати, і зірки на небі, трави і комашки, заповідні ліси, священні діброви та джерела, і пні тисячолітніх дубів, зрубаних прапрадідами тощо” [4, с. 10]. Таким чином, єдність Людини з Природою в народній педагогіці виражалася і у виховному впливі на молоде покоління, з використанням в якості безвідмовного засобу об'єкти і явища оточуючої природи. Отож, дослідження педагогічних можливостей природи як фактору виховання являє безмежний простір для діяльності педагога.

Особливу увагу і значне зацікавлення викликала в нас ґрунтовна наукова праця Крисаченка В.С. „Україна: природа і люди”, присвячена феномену України як природно-соціо-культурної реальності. В контексті цієї загальної проблематики, автор розглядає особливо актуальні для нашого дослідження аспекти. Зокрема, розкриваються природні умови постання та розвитку українського етносу, описуються напрями взаємовпливу довкілля та

української культури тощо. Крисаченко В.С. визначає єдність Людини з Природою через онтологічні виміри довкілля, які істотно визначають риси ментальності народів, що заселяють ту чи іншу землю. У такий спосіб конкретно-унікальні риси довкілля фіксуються у людських штучних (матеріальних) та духовних світах [5]. Тобто, чітко виокремлюються прямий та зворотний зв'язок української культури з тим природним світом, в якому вона утворилася і реалізовує себе. Суттєвим, на нашу думку, є і той факт, що Людина відчуває себе частиною Природи завдяки феномену так званої естетичної рекреації людини. „Перебування у природі, її споглядання у багатьох може спричинювати специфічний настрій оновлення душі, розкриття внутрішньої свободи, відновлення наснаги до життя” [5, с. 399]. Під впливом переживання природного середовища у людини народжуються специфічні емоції – безпосередні пристрасні переживання життєвого стимулу явищ та ситуацій. Саме в емоціях реалізується злитість Людини та Природи, єдність останньої з оціночно-атрибутивною сферою людини. При чому, ця обумовленість є стійкою з часів появи людини як виду на Землі, а в умовах сьогодення вона набула особливої актуальності, і в значній мірі – для навчально-виховного процесу. Така думка В. Крисаченка обумовила в нас появу стійкого переконання у надзвичайних можливостях емоційного впливу народної фольклористики як окремого розділу етнології на особистість учня. Адже в жодному разі не можна ставити під сумнів емоційну забарвленість прислів'їв, приказок, казок, билин тощо, які позбавлені штучності, надуманості і сухості.

Проблема „Людина-Природа” надзвичайно широко репрезентована у традиційних жанрах української духовної творчості, передусім казках, міфах, піснях, баладах, думах, приказках, замовляннях, травниках та господарських порадицях тощо. Особливо виразно, говорить Крисаченко В., паралель між природним і людським проводиться у метафорах прислів'їв. Інколи фактично йдеться про один і той самий світ, природні сили антропоморфізуються, а штучні – натуралізуються: „Березень березовим віником зиму вимітає, а

весну у гості запрошує”; „Місяць березень за один день сімох жінок міняє”; „У червні люди раді літу, як бджоли цвіту”; „Осінь – наша мати, і жебрака нагадує” [5, с. 422]. Таким чином, як у природі відбувається зміна дня і ночі, холоду і тепла, так й у людському світі – зміна добра і зла; як природа є цілісна взаємопов’язана система, так це стосується людських спільнот – сім’ї, громади тощо.

Наші пращури добре усвідомлювали, що на лоні природи дитина стимулюється на довге і безроздільне спостереження одного або іншого явища, певного враження. В ній виховуються в результаті цього зосередженість і глибина думки. Природа збагачує дитячий розум важливими знаннями та цікавими відомостями і завдяки цьому сприяє більш широкому, всебічному зростанню інтелектуальних сил дітей. Беззаперечною є естетична роль природи. Народ, черпаючи своє натхнення зі споглядання її краси, опоетизовував її в своїх піснях, казках, билинах. Отже, природа сприяє формуванню усіх сторін особистості людини, і за умови свідомої педагогічної діяльності дорослих є потужним педагогічним фактором. Сенс гуманістичної природи людської досконалості в гармонії Людини – малого всесвіту та Природи – великого всесвіту.

Важливо розкрити особливості екологічної культури українського народу, її архетипові традиційні риси. Це – специфічна сфера національного досвіду, який повчальний як у позитивному, так й в негативному вимірі: з одного боку, у минулі часи було вироблено блискучі зразки гармонійного природокористування та закріплено їх у структурі ментальності, обрядовості, навіть релігійності українців; з іншого – через відомі причини, пов’язані з хижачьким ставленням до довкілля, колізії відносин між Людиною і Природою на теренах України, негативні аспекти досвіду природокористування можуть розглядатися як модельні для досягнення небажаних напрямів та форм природокористування взагалі.

Г.М. Борліков пропонує нам звернутися до класичного вислову К.Д. Ушинського: „Возьмите древнее греческое племя, его характер и характер

его страны и вы увидите, до какой мелочной отделки верно это совпадение. Греческий народ и греческое племя – это одно и тоже прекрасное создание природы...” [2]. В цих словах міститься вказівка на феномен цілісності оточуючої Природи і Людини, що дозволяє нам розглядати територію проживання певного народу, як єдиний, гармонічний етнологічний та етнопедагогічний простір. Тобто відповідні природні умови формують особистість. Етнопедагогічні складові цього процесу – природа, традиція, релігія, приклад-ідеал, слово, справа, гра, побут, мистецтво [3]. Культ природи, культ пращурів, культ тварин і рослин, по суті, є компонентами етнопедагогічних знань. Ці знання, як ми вже зазначали, закарбувалися у вигляді певних заповідей в усній народній творчості. Український фольклор відображає тим самим народне розуміння гармонії між Людиною і Природою.

Більшість національних традицій несуть в собі (не залежно від фольклорного забарвлення) ідею гармонії з природою і нерозривні відносини людей один з одним і в середині соціальної спільності. При цьому дуже важливо виявляти їх етнопедагогічний потенціал, тобто сукупність етнопедагогічних можливостей, під впливом яких відбувається розвиток і формування особистості як носія відповідної національної культури.

Таким чином, сучасна раціоналістична культура з пануванням у ній техніко-індустріальних цінностей, починаючи з Нового часу, поступово витіснила з функціональної сфери той шар цінностей, який в минулих культурах забезпечував збалансоване ставлення до природи. В історії нашого народу був період, коли Людина була не господарем, а частиною Природи. Тому, на нашу думку, слід звертатися до досвіду минулого. Його вивчення показує одну з провідних ідей – надзвичайно шанобливе ставлення народу до природного середовища, розуміння своєї органічної єдності з ним, відчуття позитивного впливу природи на людський організм. Вчитись у природи, вміти спостерігати за її життям – це мудра філософія наших пращурів, що знайшла широке відображення в численних народних прикметах та

прислів'ях, казках, повір'ях, обрядовості тощо. Моральні норми і цінності, закладені в народних традиціях, стають регулятором життя та діяльності особистості, її активної внутрішньою позицією в процесі дій, що вимагають морального вибору та відповідальності у відносинах з природою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдас В.С. Природосообразность воспитания в народной педагогике белорусов // Педагогика, 2007. - №3. – С. 79.
2. Борликов Г.М. Экологическая направленность этнопедагогики калмыков // Педагогика, 2001. – №9. – С. 54;
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – Москва: Издательский центр „Академия”, 2000. – С. 129-154.
4. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 168 с.;
5. Крисаченко В.С., Мостяев О.І. Україна: природа і люди. – К.: НІСД, 2002. – С. 442;
6. Побірченко Н. Дитинство як предмет етнопедагогічних досліджень // Шлях освіти, 2002. - №2. – С. 49;
7. Подласый И.П. Педагогика: Новый курс: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2001. – Кн. 1.: Общ. основы. Процесс обучения. – 576 с.;
8. Стельмахович М. Методологічні засади української етнопедагогіки // Початкова школа, 1998. - №2. – С. 41-44;

ИДЕЯ ЕДИНСТВА ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В УКРАИНСКОЙ ЭТНОПЕДАГОГИКЕ

В данной статье рассматриваются воспитательные возможности украинской народной педагогики с позиции формирования у школьников соответствующих позитивных отношений к природе на основе сознательности и эмоциональности.